

КРЕҮӘ ИНКОГНИТА №2

2019

АЛЪМАНАХ

КРЕЎА ІНCOГНІТА

АЛЬМАНАХ

заснаваны ў 2018 годзе

Выпуск 2

Мінск
Альфа-кніга
2019

«Чорны лебедзь» Крэва	3
Нашы аўтары	4
Пульс замка	
<i>Андрэй Шулаеў</i>	
Колькі пытанняў датычна кансервацыі Крэўскага замка	5
Крэўскі дыярыуш	
<i>Алег Дзярновіч</i>	
Крэўскі летнік – 2018: працяг традыцыі і навацыі	9
Рэха вайны	
<i>Владимир Богданов</i>	
Замок на передовой	13
<i>Аляксей Друпаў</i>	
Нямецкая фартыфікацыя Першай сусветнай вайны ў Крэве і ваколіцах	38
Археалагічныя экскурсы	
<i>Алег Дзярновіч</i>	
Юрава гара: сакральны аб’ект і археалагічны помнік	49
Погляд архітэктара	
<i>Андрэй Шулаеў</i>	
Комплексная інтэрпрэтацыя культурнага ландшафту Крэва	63
Краязнаўчая варта	
<i>Ірына Паўловіч</i>	
Спазнанне Прыгожага праз народнае ткацтва (вынікі экспедыцыі РМГА «СЭТ» у Крэва і ваколіцы ад 2018 года).....	82
<i>Павел Булаты</i>	
Выправа ў ваколіцы Крэва (вольныя нататкі па выніках экспедыцыі РМГА «СЭТ» у Крэва і ваколіцы ад 2018 года)	88
На крэўскіх гарышчах	
<i>Вольга Сямашка</i>	
Гісторыя Карла Шульмана, які нарадзіўся ў Крэве	95
Дадаткі	
Дадатак 1 да артыкула «Юрава гара: сакральны аб’ект і археалагічны помнік».....	105
Дадатак 2 да артыкула «Комплексная інтэрпрэтацыя культурнага ландшафту Крэва»	108
Дадатак 3 да артыкула «Спазнанне Прыгожага праз народнае ткацтва (Вынікі экспедыцыі РМГА «СЭТ» у Крэва і ваколіцы ад 2018 года)».....	111

Алег Дзярновіч

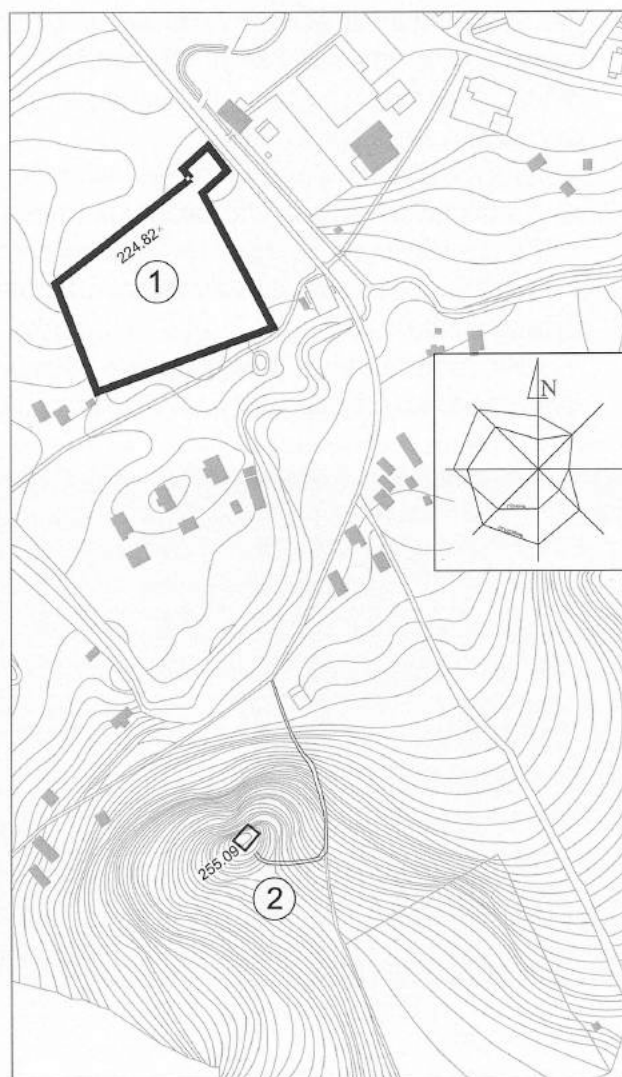
ЮРАВА ГАРА: САКРАЛЬНЫ АБ'ЕКТ І АРХЕАЛАГІЧНЫ ПМНІК

Юрава гара як ландшафтны і сакральны аб'ект

Юрава гара – ландшафтны аб'ект, які з'яўляецца адной з найвышэйшых кропак Крэва (255 м; каардынаты: 54°18'25"N 26°17'4"E) і знаходзіцца ў паўднёва-усходнім кірунку ад Крэўскага замка (Іл. 1, Іл. 8 Дадатку 1).

Юрава гара прысутнічае на картах, складзеных у 1851 г. – «Подробный план казенного имения Крево Виленской губернии Ошмянского уезда. Составленный в 1851 году»¹ (Іл. 2 Дадатку 1) і 1869 г. – «План принадлежащий к казён. имению Крево усадеб. земель Виленской губернии Ошмянского уезда Кревской волости»² (Іл. 3 Дадатку 1).

На планах 1851 і 1869 гадоў Юрава гара пазначана пад № 180, а каля яе паўночна-заходняй падэшвы бачна пляцоўка № 391 – верагодна, кар'ер, з якога здабывалі пясок. Непасрэдна ж паміж Юравай гарой і замкам, паводле плану 1869 г., знаходзіліся землі Барунскага

Іл. 1. Сітуацыйны план размяшчэння Юравай гары і Крэўскага замка. Выкапіроўка з генплану Крэва. Паводле навуковай справаздачы, 2013

¹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў) (далей – LVIA). F.525. Ap.2. В. 1986; Jankauskas, Vidmantas. Krėvos pilies ikonografija: tarp romantizmo ir dokumentikos// Lietuvos pilys. Nr.5, 2009. P.28. Nr.5.

² Дзярновіч А.І. Лёс Крэва / А. І. Дзярновіч, А. А. Трусаў, І. М. Чарняўскі. – Мн.: Полымя, 1993. – С. 22. (План захоўваецца ў музеі Крэўскай школы).

кляштару. На плане 1866 г. на гэтым месцы паказаная сажалка («*Подробный план вновь снятых усадебных земель местечка Крево Виленской губернии, Ошмянского уезда Кревской волости съёмки произведённой в 1866 году чинами Корпуса Межевщиков. Масштаб 1/42000*»)³ (Іл. 4 Дадатку 1).

У часы Першай сусветнай вайны два аб'екты-дамінанты Крэва – замак і Юрава гара – апынуліся на лініі размежавання пазіцыйнай вайны. У замку былі ўладкаваныя пазіцыі нямецкага войска, а непасрэдна да Юравай гары падыходзілі пазіцыі расійскай арміі. Аэрафотаздымак 1916 г. паказвае, што акопы размяшчаліся і на самой Юравай гары (Іл. 5). Сляды гэтай лініі акоп мы можам бачыць і сёння на вяршыні Юравай гары. Відавочна, гэтыя акопы знішчылі частку даўняга культурнага слою.

Трэба меркаваць, што менавіта абрыс акопаў быў выяўлены на рысунку 1929 г. «*Выгляд Крэўскага замчышча з сярэдзіны*» беларускага мастака Язэпа Драздовіча (Іл. 6)⁴.

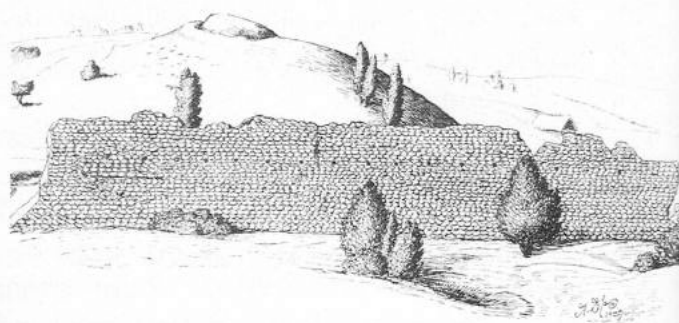
Як адна з дамінантаў Крэва Юрава гара трапіла і на іншы рысунак Драздовіча,

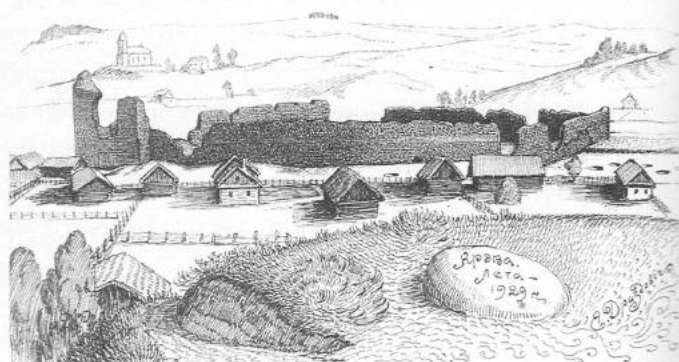
Іл. 5. Фрагмент аэрафотаздымку Крэва 1916 г. З архіву айтарара

выкананы летам 1929 г. «*Крэўскае замчышча. Агульны выгляд*», які падае перспектыву замка з заходніх пагоркаў мястэчка (Іл. 7)⁵.

Апроч якасці слугавання ландшафтнай дамінантай Юрава гара выконвала ў Крэве яшчэ адну функцыю – ў мясцовых паданнях дадзены пагорак фігуруе як культавы дахрысціянскі (паганскі) аб'ект. У 1871 г. мясцовы праваслаўны святар Дзяменці Плаўскі ў сваіх краязнаўчых нататках звязваў Юраву гару са святым Юрыем і з адпаведным адзначэннем свята Юр'я, апекуна свойскай жывёлы і раллі, ахоўніка вясны і ўраджаю. Юр'я – адно з найбольш адметных святаў земляробчага календара, абстаўлена шэрагам урачыстых абрадавых дзеянняў. Паводле Плаўскага, у ноч з 23 красавіка мясцовыя

Іл. 6. Язэп Драздовіч. «*Выгляд Крэўскага замчышча з сярэдзіны*». 1929 г.

Іл. 7. Язэп Драздовіч. «*Крэўскае замчышча. Агульны выгляд*» 1929 г. Юрава гара знаходзіцца ў правым верхнім куце

³ LVIA. – F.525. – Ар. 2. – В.1983; Jankauskas V. Krėvos pilies ikonografija. P. 28, Nr. 6.

⁴ Язэп Драздовіч. Альбом-манаграфія / Укл. Мікола Купава. Мн.: Беллітфонд, 2002. № 160, с. 87.

⁵ Язэп Драздовіч. Альбом-манаграфія. № 160, с. 87.

маладзёны збіраліся на пагорках і палілі вогнішчы⁶. Плаўскі падркэслівае, што гэтак некалі рабілі і язычнікі, сустракаючы вясну. Варта ўлічыць, што некаторыя абрады паўтараліся ў Крэве да сярэдзіны XIX ст. Крэўскі святар і краязнавец нават падаваў у сваіх нататках песню пра Юр'ю:

*«Где ты, Юрий, урасіуся,
Где ты, Юрий, умачіуся?
По горахъ, по межахъ ходзячи,
Людское жито родзячи,
Удалосья жито, удалосья,
Въ одзинъ бочокъ слеглось.
Дай же, Боже, на лето
Лепше жито за гэто.
Дай же, Боже, господару жици,
Хлебъ-соль поживаци
И пьяныхъ не забываци⁷».*

Легендарнасць Юравай гары зафіксаваная і сучаснымі краязнаўцамі. Аляксандр Камінскі падае наступныя мясцовыя паданні:

«Адны вам распавядуць пра хлопца Юрку, якому загадалі за нейкую правіннасць нацягаць шапкай гару, вышэйшую за замак. І як усе здзівіліся, калі гэта работа была выканана за адну ноч. Ад іншых людзей можна пачуць пра другога Юрыя. Таму, быццам бы, прыснілася, што на гары ля замка закопана золата. Прачнуўшыся, Юрый кінуўся на пошукі скарба. Залез на гару і пачаў там ліхаманкава капаць. Капаў-капаў, пакуль не заглынуў яго пясчаны вір, што ўтварыўся на дне ямы⁸».

Ужо ў канцы XX – пачатку XXI стст. Юрава гара стала месцам прыцягнення разнастайных грамадскіх ініцыятываў, як фотапленэры «Юрава гара», рэкантсрукцыі святаў развітання з зімой ці ўрачыстыя святкаванні дзён каранавыі

Міндоўга Гродзенскім абласным аб'яднаннем літоўцаў «Тэвунэ»⁹.

Атрымала апісанне Юрава гара і ў сучаснай гістарычнай прозе. Мова ідзе пра гістарычную аповесць Юрыя Татарынава, якая так і называецца «Юрова гора»¹⁰. У гэтым творы белетрыст апісвае часы нападу крымскіх татар на ў самым канцы аповесці дае сваю мастацкую інтэрпрэтацыю паходжання назвы ўзвышша:

«В тот же день, в полдень, на Перун-горе состоялись похороны. Пана Юрия одели в белые одежды. На пояс ему подвязали дорогую саблю, а в гроб, по старому обычаю, положили сагайдак, арбалет и пару соколов. Чуть ниже, под горой, похоронили Жибинтея и всех, кто с ним погиб, в том числе и несчастного Прокшу. На каждой могиле поставили по высокому деревянному кресту.

Так древняя гора обрела новый вид. Крест на ее вершине стал не только символом событий, произошедших в Крево, но и знаком, вселявшим в каждого, кто обращал на него взор, уверенность и силу. С тех пор так и закрепилось за горой название – Юрова гора...»

Фактычна мы маем сітуацыю, калі вакол Юравай гары нарадзілася новая міфалогія, якая прапісвае гэты аб'ект не толькі ў памяці мясцовых жыхароў, але і робіць яго яшчэ адной адметнасцю сярод падобных аб'ектаў у Беларусі.

Археалагічныя даследаванні

Разважаючы пра ролю Юравай гары ў гістарычна-тапаграфічнай структуры Крэва, варта ўлічваць яшчэ адно назіранне – размяшчэнне гэтага аб'екту непадалёк ад Крэўскага замку, якое цягне за сабой версію пра магчымае ўключэнне Юравай гары ў абарончую сістэму замка.¹¹

⁶ Плавский, Дементий. Местечко Крево: историкоэтнографический очерк. Вильно: Б. и., 1871. 67 с.; Камінскі, Аляксандр. Галасы нашых продкаў. Духоўная спадчына Крэва. Крэва, 2013. С. 7–8.

⁷ Публікацыя ў правапісе арыгіналу – аўт.

⁸ Камінскі, А. Сляды знікалі пад зямлёй... Крэва, 2012. С. 10.

⁹ У перакладзе з сучаснай літоўскай мовы «Тэвунэ» азначае «Радзіма» – рэд.

¹⁰ Татаринев, Юрий. Юрова гора. Минск: Регистр, 2013. 67 с.

¹¹ Дзярновіч А. І., Трусаў А. А., Чарняўскі І. М. Лёс Крэва. С. 5–6.

Археалагічныя даследаванні сезонаў 2011–2012 г. мусілі даць адказ на пытанне наяўнасці на аб'екце культурнага слою і, адпаведна, станоўчага адказу на пытанне аб мэтазгоднасці ўключэння Юравай гары ў плануемую ахоўную зону гістарычнага цэнтру Крэва.

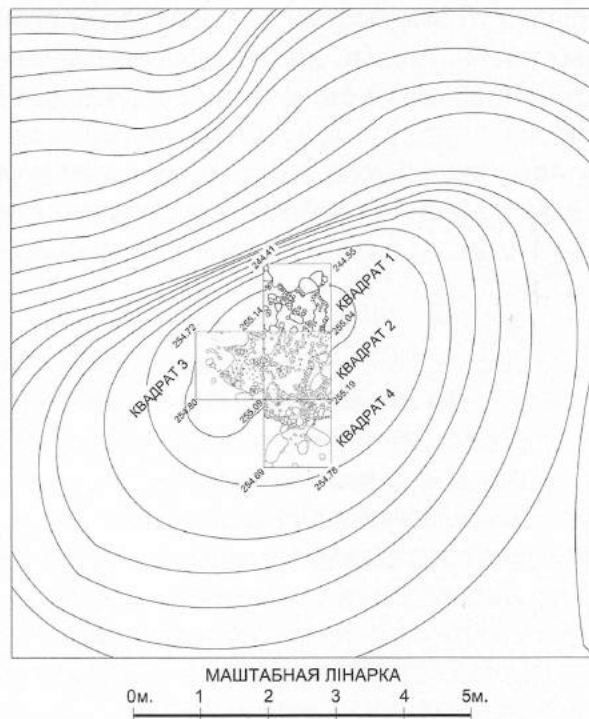
Даследаванні праводзіліся экспедыцыяй Інстытута гісторыі НАН Беларусі ў супрацоўніцтве з Мясцовым дабрачынным фондам «Крэўскі замак». Архітэктурныя малюнкi і схемы выкананы архітэктарам Андрэем Шулаевым.

У сезоне 2011 г. на паўночна-заходнім схіле вяршыні Юравай гары быў закладзены выведкавы шурф (№ 4)¹² памерамі 2 x 2 м, арыентаваны па баках свету. Выяўленыя археалагічныя артэфакты XIV–XVIII стст. і сляды падмуркавай канструкцыі (Іл. 9 Дадатку 1) дазволілі запланаваць на наступны сезон больш машабныя раскопкі.

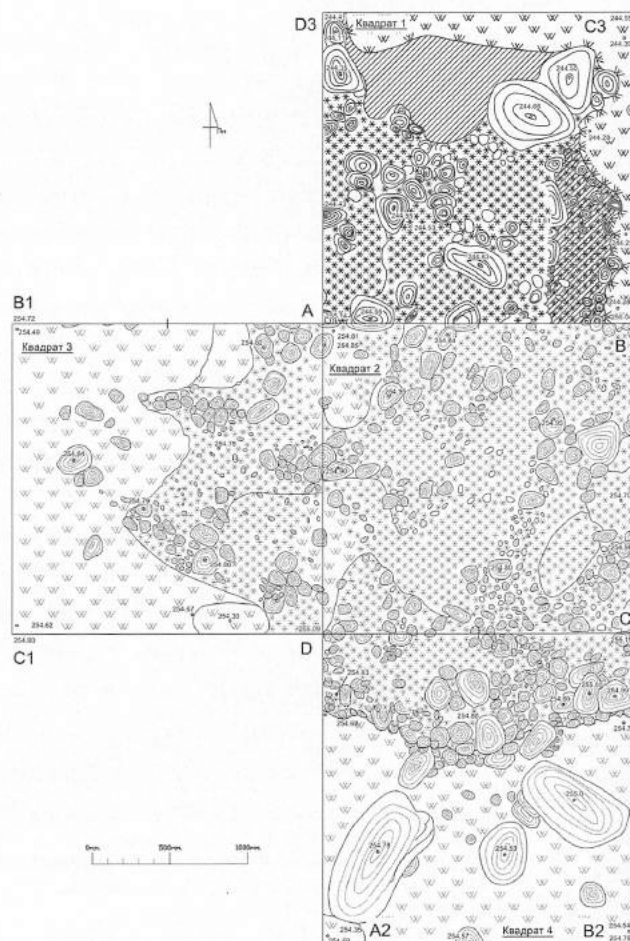
У жніўні 2012 г. было распрацавана дадаткова яшчэ 3 квадраты памерам 2 x 2 м кожны¹³. У выніку з аб'яднаннем з шурфам 2011 г. агульная плошча раскопу складала 16 кв. м. Раскоп складаецца з чатырох квадратаў з нумарыцыяй ад № 1 да № 4 (Іл. 10, 11); былі Шурф № 4 (2011 г.) быў перанумараваны як квадрат № 1. Нівеліровачныя адзнакі рабіліся паводле Балтыйскай сістэмы вышыняў (прывязка зроблена з дапамогаю тапаграфічных планаў мясцовасці).

Стратыграфія раскопу наступная (Іл. 12–20):

Зверху знаходзіцца слой гумусу таўшчынёй 10–15 см, насычаны вугалем і асколкамі снарадаў Першай Сусветнай вайны (Іл. 21 Дадатку 1).

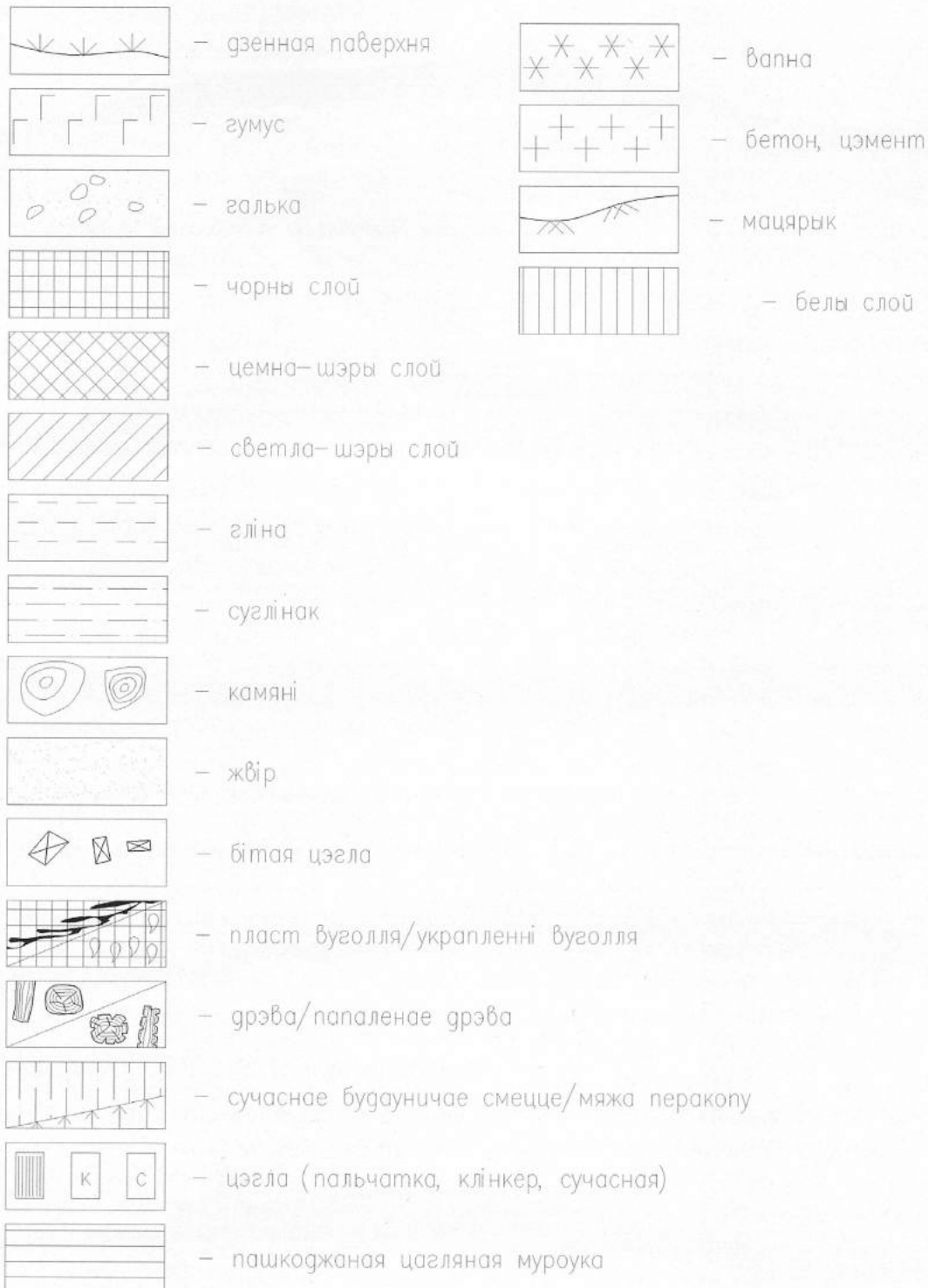
Іл. 10. Сітуацыйны план раскопу на вяршыні Юравай гары. Паводле навуковай справаздачы, 2013

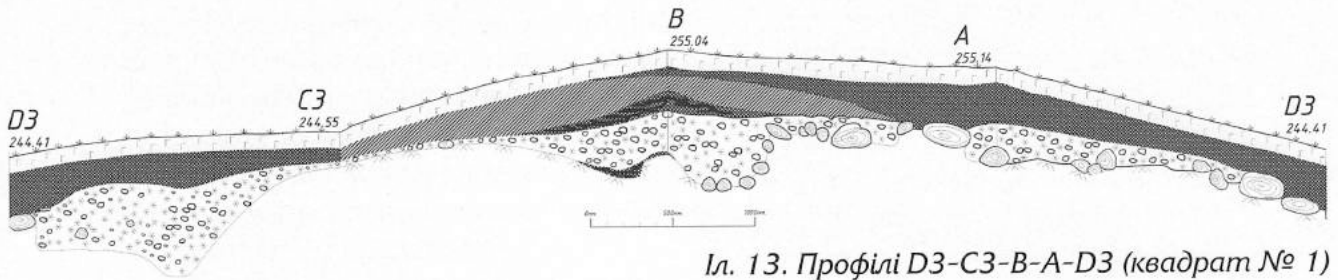
Іл. 11. План раскопу на вяршыні Юравай гары. Паводле навуковай справаздачы, 2013

¹² Дзярновіч А. І. Справаздача па археалагічных даследаваннях (раскопках) у в. Крэва Смагонскага р-на Гродзенскай вобл. у 2011 г. / ЦНА НАН Беларусі. – ФАНД. Воп. 1. Арх. № 3127. – С. 17–19.

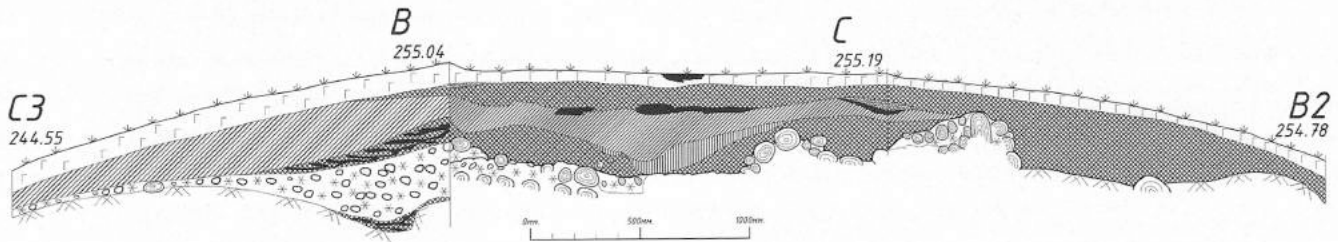
¹³ Дзярновіч А. І. Справаздача па археалагічных даследаваннях (раскопках) у в. Крэва Смагонскага р-на Гродзенскай вобл. у 2012 г. / ЦНА НАН Беларусі. – ФАНД. Воп. 1. Арх. № 3139. – С. 1–47.

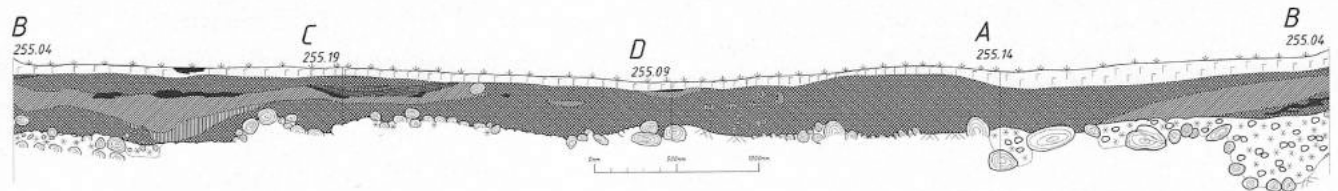
Іл. 12. Умоўныя пазначэнні

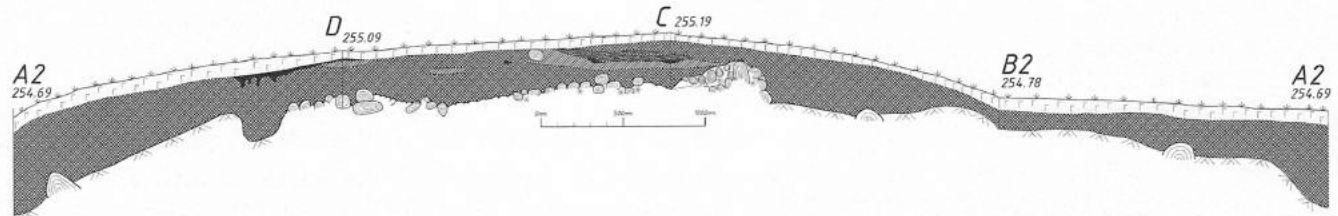
Іл. 13. Профілі D3-C3-B-A-D3 (квадрат № 1)

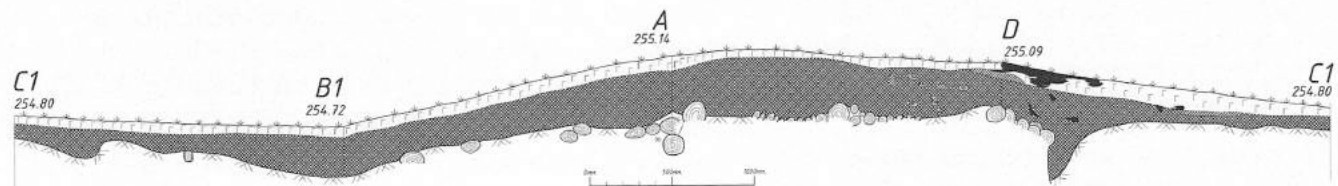
Іл. 14. Профілі C3-B-C-B2 (квадрати № 1, 2, 4)

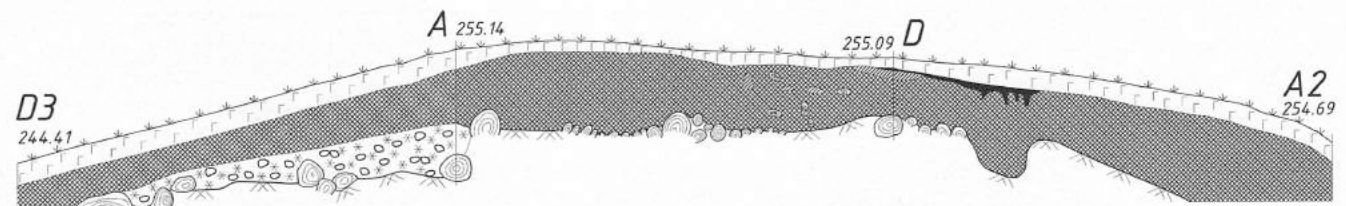
Іл. 15. Профілі B-C-D-A-B (квадрат № 2)

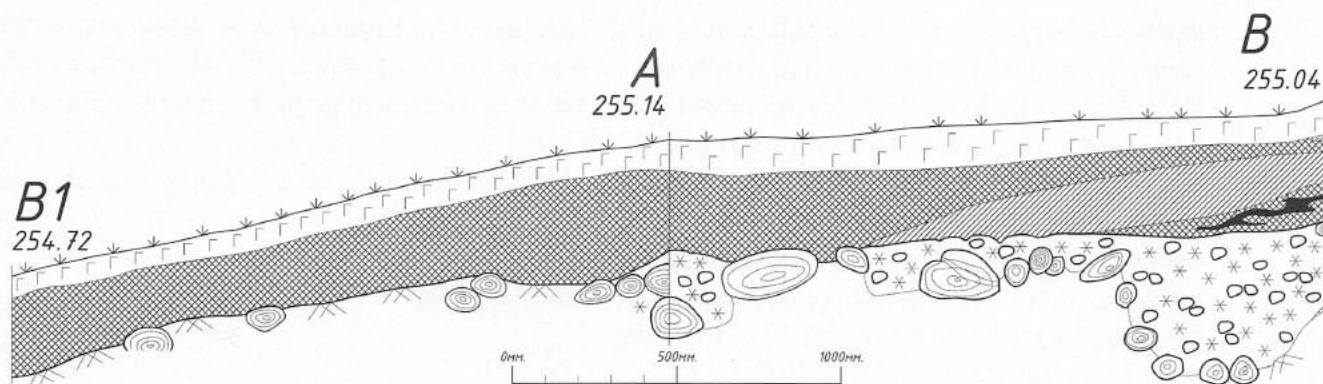
Іл. 16. Профілі A2-D-C-B2-A2 (квадрат № 4)

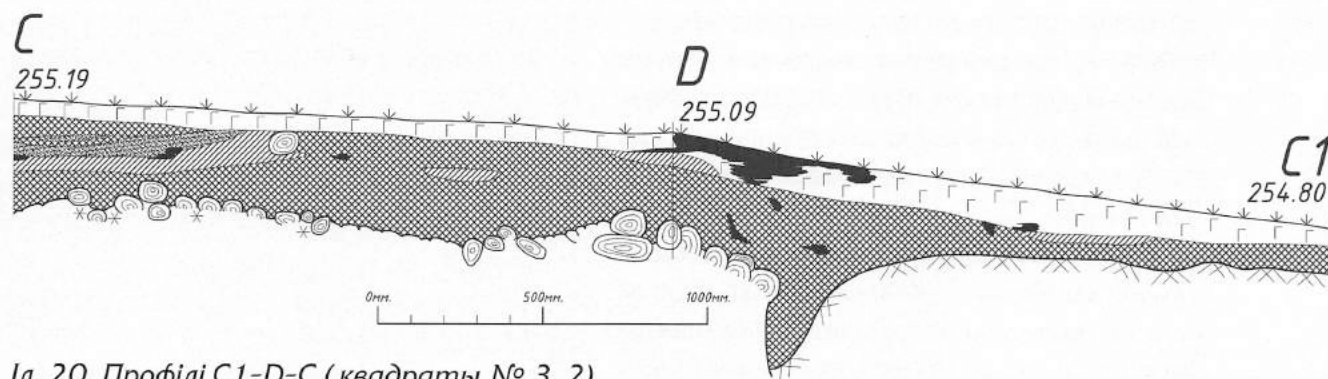
Іл. 17. Профілі C1-B1-A-D-C1 (квадрат № 3)

Іл. 18. Профілі D3-A-D-A2 (квадрати № 1, 2, 4)

Іл. 19. Профілі В1-А-В (квадраты № 3, 2)

Іл. 20. Профілі С1-Д-С (квадраты № 3, 2)

Ніжэй залягае цёмна-шэрага пласт таўшчынёй усярэднім 20–30 см (таўшчыня можа вагацца ад 12 да 75 см), у якім сустракаюцца вуголлі, металічныя фрагменты снарадаў і шрапнелі часоў Першай сусветнай вайны (Іл. 32 : 11), дробныя фрагменты керамікі XVI–XVIII стст., якой выяўлена 85 фрагментаў.

Таксама было знойдзена пяць фрагментаў венцаў керамічных начынняў XIV–XV стст. з дамешкамі жарсты. Апроч таго, у гэтым пласце выяўлены металічныя вырабы: шэсць каваных цвікоў XV–XVIII стст. (Іл. 32 : 4–8), наяўнасць якіх сведчыць на карысць існавання драўлянай пабудовы на выяўленым каменным падмурку. Знойдзены таксама цвік-«падкавяк» XV–XVII стст. (Іл. 32 : 3). У квадраце 3, непасрэдна у пласце, сустракаюцца дробныя фрагменты цэгля. У паўночна-ўсходнім куце квадрата 3 (А), над камянямі падмурка, назіраецца канцэнтраваная фрагментаў непаліваных гаршчкоў XVI–XVIII стст. Усяго сабрана 26 фрагментаў. На камянях падмурка

знойдзены бронзавы гузік XVIII ст. (Іл. 32 : 2) (узровень 254,89 м), а таксама 3 каваных цвікі XVII–XVIII стст. У цэнтральнай частцы раскопу (квадраты 2 і 3, куты D і C) знаходзіцца пласт, што насычаны вуголлем. Гэты пласт перакрывае каменныя канструкцыі, выяўленыя ў раскопе. Дапушчальна, што гэта значна перакапаны і перамяшаны пласт, які ўтварыўся ўжо пасля разбурэння будаўнічай канструкцыі.

У паўночна-ўсходняй частцы раскопу (квадраты 1 і 2) пад цёмна-шэрым знаходзіцца светла-шэры пласт, таўшчыня якога вагаецца ад 5 да 20 см (Іл. 27 Дадатку 1).

Гэты пласт зусім адсутнічае на камянях выяўленага падмурка ў паўднёва-заходнім куце (D). Ва ўсходняй частцы раскопу (кут C) і ўвогуле ў паўднёвай частцы раскопу светла-шэры пласт залягае пад праслойкай вуголля. У гэтым пласце сустракаецца будаўнічае смецце – фрагменты цэгля, жвір, пласт насычаны фрагментамі рошчыны. У рошчыне трапляюцца фрагменты

дрэва. У паўночным і ўсходнім профілях выяўлены будаўнічыя ямы (пад закладанне падмурка). Гэты пласт утварыўся пад час выкладання каменнага падмурка.

Мацерык уяўляе сабой светла-жоўты пясок. Камяні выяўленага падмурку залягаюць непасрэдна на мацерыку. У сувязі з тым, што значную частку плошчы раскопу займаюць рэшткі падмурка, на ўзровень мацерыка ўдалося выйсці не па ўсёй плошчы, пераважна ў заходняй і паўднёвай частцы раскопу (квадраты 3 і 4) (Іл. 24, 25).

Рэшткі каменнага падмурку зафіксаваныя ва ўсіх квадратах раскопу, але найбольш выразна ён прасочваецца ў квадратах 3 і 4, бо менавіта ў гэтых квадратах трапляюць абрысы перыметру падмурка (Іл. 11, 24, 25; іл. 28, 30 Дадатку 1). Камяні змацаваны невялікай колькасцю вапнавай рошчыны. У квадраце 3 выяўлена сценка падмурка (таўшчынёй у сярэднім да 60 см), якая цягнецца з паўночнага захаду на паўднёвы ўсход (Іл. 24; іл. 28, 31 Дадатку 1). Дыяметр камянёў 15–20 см. На поўдзень ад сценкі знаходзіўся завал з камянёў, магчыма, з разбуранага падмурка. У квадраце 4, па-за лініяй падмурка, знаходзяцца два буйнапамерныя камяні (даўжынёй 70 і 80 см) (Іл. 25, іл. 29 і 30 Дадатку 1). Верагодна, пэўны час разбураны падмурак знаходзіўся над узроўнем зямлі – пра гэта сведчыць дэструкцыя падмурка.

Раскрытыя фрагменты падмурка (камяні) не разбіраліся.

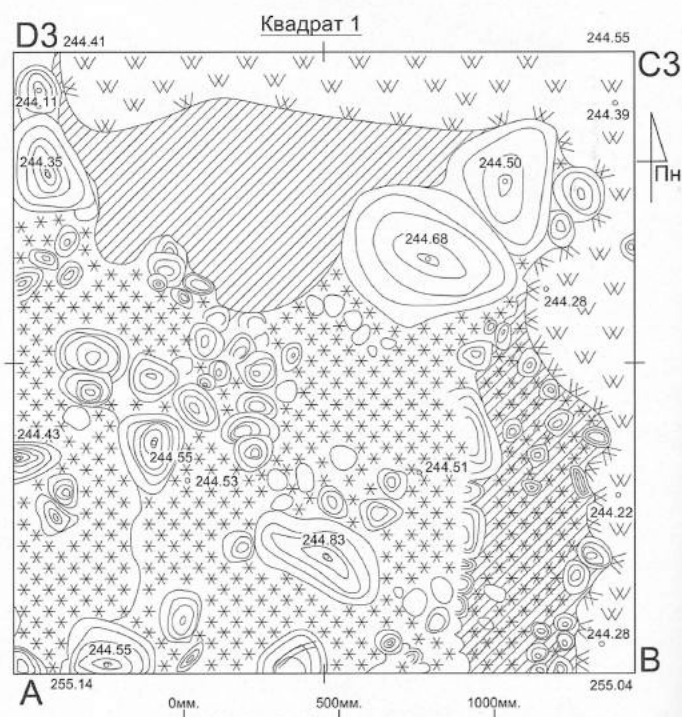
Археалагічныя артэфакты

Археалагічныя артэфакты, выяўленыя пад час даследавання Юравай гары, прадстаўлены металічнымі і керамічнымі вырабамі.

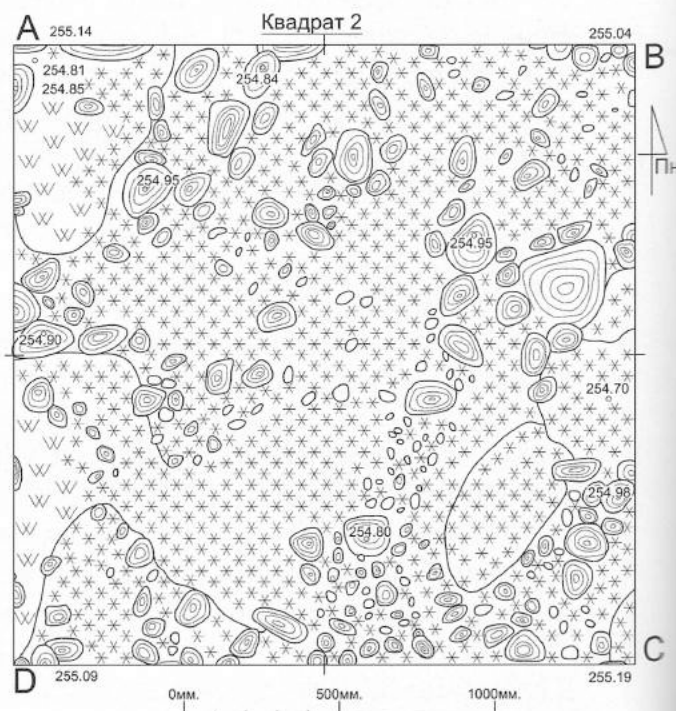
Металічныя вырабы можна падзяліць на групы: 1) кавальска-слясарную; 2) дэталі касцюма.

Квадрат 4 дае два адметныя жалезныя вырабы ў даволі добрым стане захавання: дэкаратыўную мэблеваю накладку (завеса) ад скрыначкі ці куфэрка з круглымі заканчэннямі (Іл. 32 : 12); ключ-адмычку ад

засовак¹⁴ з петлепадобнымі заканчэннямі з абодвух бакоў (Іл. 32 : 13). Дакладна датаваць падобныя вырабы даволі складана,

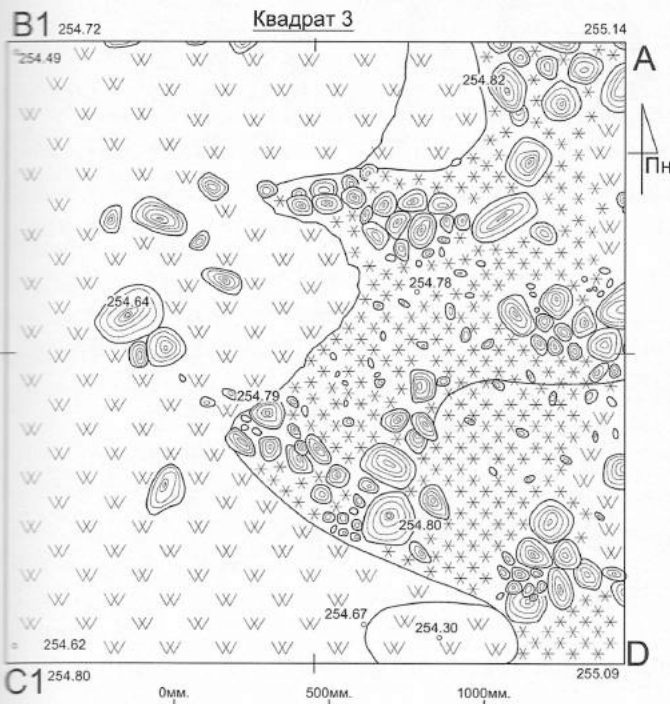
Іл. 22. План квадрата 1

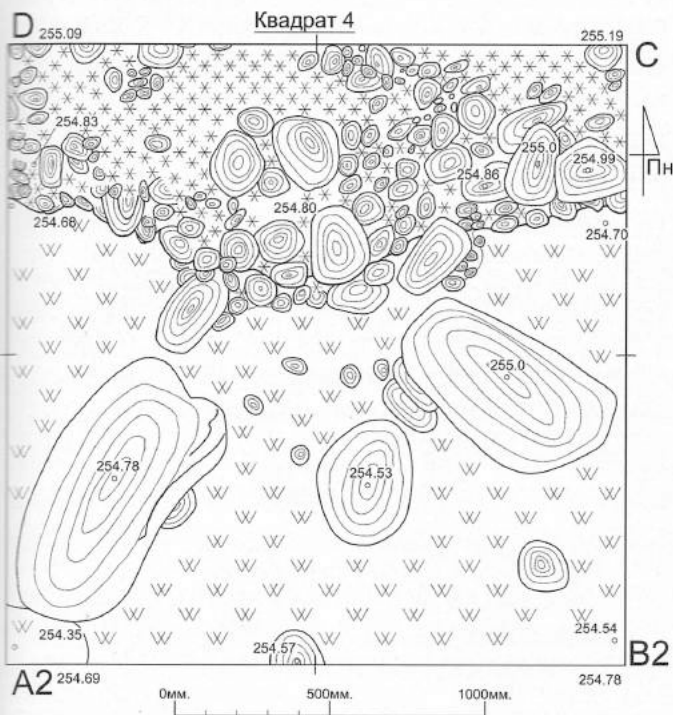
Іл. 23. План квадрата 2

¹⁴ Падобныя адмычкі: Трусаў А. А., Краўцэвіч А. К., Сагановіч Г. М. Металічныя вырабы з раскопак Лідскага і Мірскага замкаў (XIV–XVIII стст.) // Весці АН БССР. Сер. грам. навук. 1987, № 4. С. 75, 78, Мал. 1-17; Археалогія Беларусі. Т. IV. С. 401, Мал. 168-1.

бояны былі пашыраныя на працягу значнага перыяду – ад XIV да XVIII стст. У Лідскім замку падобны ключ-адмычка датуецца XIV–XV стст.¹⁵ Гэтыя крэўскія жалезныя артэфакты магчыма датаваць XV–XVII стст.

Іл. 24. План квадрата 3

Іл. 25. План квадрата 4

¹⁵ Краўцэвіч А. К. Гароды і замкі Беларускага Панямоння... С. 125, 127, Мал. 35–10.

У квадраце 2 быў знойдзены фрагмент тонкага клінападобнага ў сячэнні ляза нажа з прамой спінкай (Іл. 32 : 9). Самая шырокая частка ляза гэтага нажа дасягае 2 см. Датаванне па такім фрагменце складанае, можна меркаваць, што нож адносіцца да XVI–XVII стст.

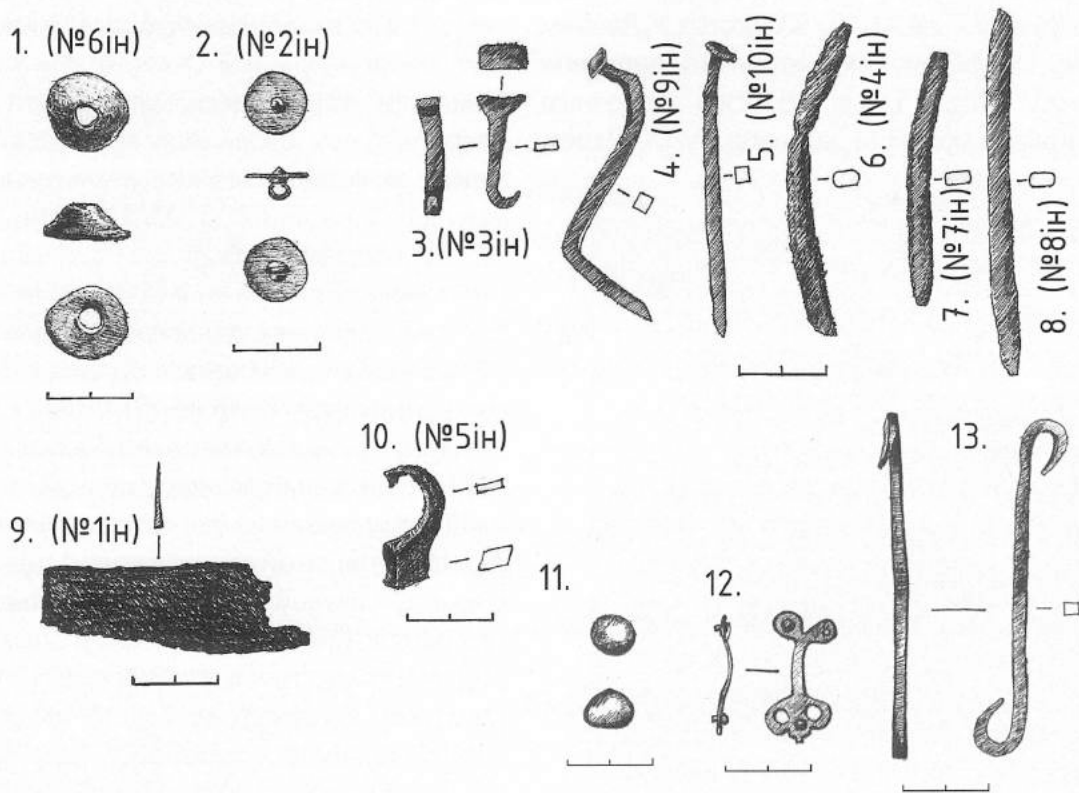
У квадраце 3 быў знойдзены фрагмент невялікага (вышыня 2 см, шырыня 0,7 см) сагнутага дэкаратыўнага жалезнага вырабу – магчыма, гэта дэталю упрыгожвання мэблі (куфэрка?) (Іл. 32: 10).

Самыя масавыя вырабы з металу – гэта каваныя жалезныя цвікі XV–XVIII стст. Усе яны (9 асобнікаў цэлых і іх фрагменты) знойдзены ў квадраце 2. З іх 8 цвікоў – будаўнічыя (мацавальныя). Усе гэтыя цвікі ў сячэнні прамавугольныя ці, радзей, квадратныя (Іл. 32: 4–8). Даўжыня цвікоў вагаецца ад 7 да 9 см. У двух цвікоў захаваліся плешкі – яны маюць чатырохкутную і шматгранную форму адпаведна. Менавіта гэтыя цвікі квадратныя ў сячэнні (Іл. 32: 4–5). Адзін з цвікоў мае прамавугольны ў сячэнні стрыжань, які паступова пераходзіць у пірамідальны капялюшык (Іл. 32: 3). Гэта невялікі па памерах цвік – 3,2 см у даўжыню, разам з загнутым канцом. Выяўлены на Юравай гары цвік нагадвае падкавякі – спецыяльныя цвічкі, якімі прыбіваліся да конскіх капытоў падковы. Падобныя падкавякі былі знойдзены раней у Крэўскім замку¹⁶ і могуць быць датаваны XV–XVII ст.

Да дэталю касцюма належаць два металічных гузікі, знойдзеныя у 2012 г. Адзін з іх мае архаічную форму (Іл. 32 : 1) і паводле Ш. Бекцінеева належыць да тыпу «ІІб пляската-выпуклага»¹⁷. Такія круглыя гузікі з аднаго боку маюць пляскатую паверхню, а з іншага – выпуклую. Пасярэдзіне робіцца адтуліна. Падобныя

¹⁶ Сагановіч Г. М. Кавальска-слясарныя вырабы з раскопак Крэўскага замка // Сярэднявекія старажытнасці Беларусі: Новыя матэрыялы і даследаванні. Мн., 1993. С. 97, 94, мал. 30: 40.

¹⁷ Бекцінееў Ш. І. Некаторыя элементы адзення насельніцтва на тэрыторыі Беларусі ў X–XIV стст. // Весці АН БССР. Сер. грам. навук. 1990. № 4. С. 96–96, мал. 19–24.

Іл. 32. Металічныя вырабы (з указаннем нумароў індывідуальных знаходак)

гузікі часам таксама называюць паўсферычнымі. Дыяметр крэўскага гузіка – 1,8 см, дыяметр адтуліны ў ім – ад 0,8 см (на пляскатай паверхні) да 0,6 см (наверсе выпуклай паверхні); вышыня гузіка – 0,7 см. Геаграфія знаходак паўсферычных гузікаў досыць шырокая – ад Турава¹⁸ і Полацка¹⁹ да Ваўкавыска²⁰. Датуюцца яны перыядам XII–XIII стст. Але ўсе гэтыя гузікі выраблены з косці. Гузік жа з Крэва выраблены з волава. З улікам на архаічную формы і стратыграфію пласта аналізуемы гузік можна папярэдне датаваць XIV–XV стст.²¹

Другі крэўскі гузік сезону 2012 г. адносіцца да зусім іншага тыпу і іншай

храналогіі – гэта грыбападобны круглы гузік з пляскатай паверхняй і драцяной пяцелькай (Іл. 32: 2). Гузік выраблены з бронзы, альбо са сплаву, асновай якога была бронза. На вонкавай паверхні гузіка маецца маленькі конусападобны выступ. Дыяметр гузіка 1,4 см. У Магілёве гузікі падобнага тыпу сустракаюцца ў пластах XVIII – пачатку XIX ст.²² У Панямонні падобны тып можа датавацца XVIII ст.²³ Важна адзначыць, што гузік падобнага тыпу быў знойдзены пры раскопках Мікольскай царквы ў Крэве ў 2011 г.²⁴ Датуюцца XVIII ст.

¹⁸ Лысенко П. Ф. Города Туровской земли. Мн., 1974. С. 108, мал. 30: 16.

¹⁹ Тарасаў С. В. Полацк IX–XVII стст.: Гісторыя і тапаграфія. Мн., 1998. С. 158, мал. 63: 4.

²⁰ Зверуго Я. Г. Верхнее Понеманье в IX–XIII вв. Мн., 1989. С. 133, мал. 68: 16.

²¹ З’яўленне металічных гузікаў гэтага тыпу ўжо адзначалася: Бекцінееў Ш. І. Некаторыя элементы адзення насельніцтва... С. 99.

²² Марзалюк І. А. Магілёў у XII–XVIII стст. Людзі і рэчы. Мн., 1998. С. 137, 242, Мал. 57: 21–28.

²³ Шаблюк В. У. Сельскія паселішчы Верхняга Панямоння XIV–XVIII стст. Мн., 1996. С. 79, мал. 47: 7.

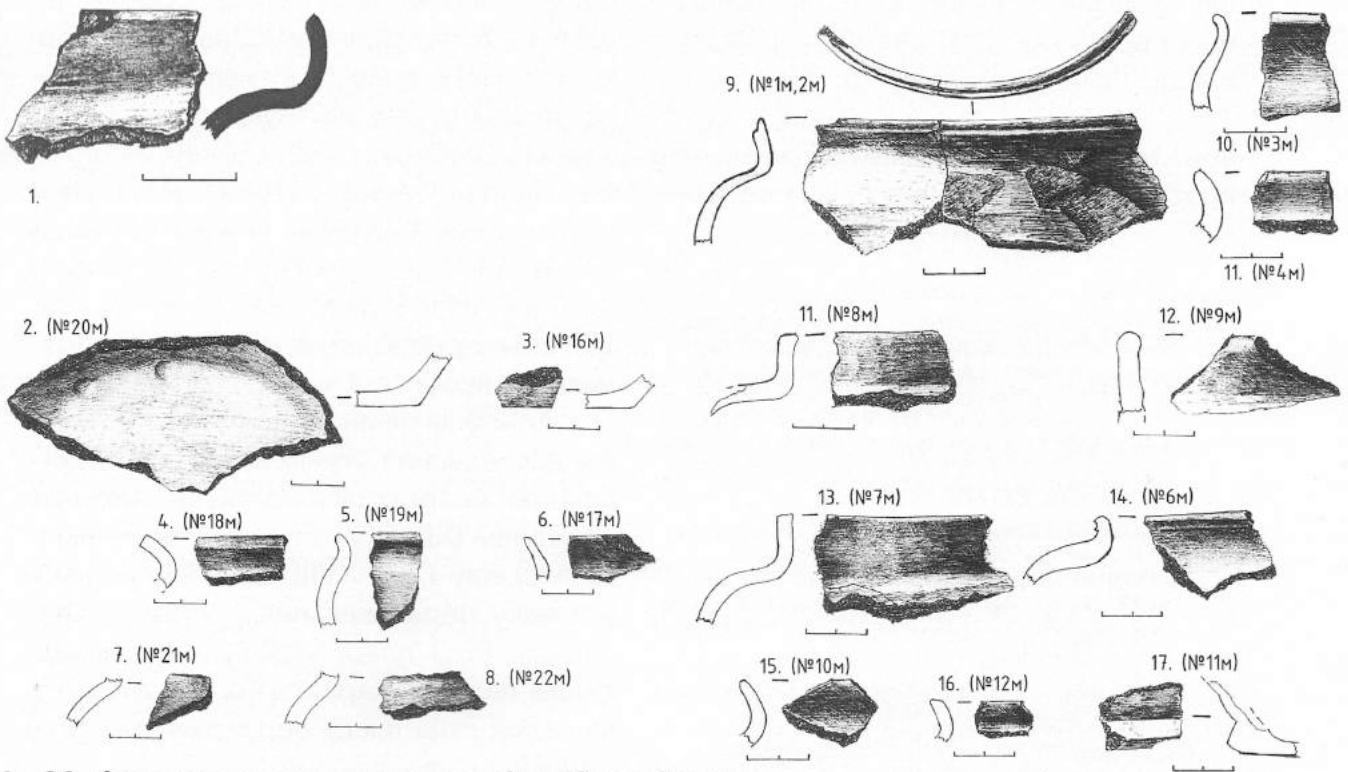
²⁴ Дзярновіч А. І. Справаздача па археалагічных даследаваннях (раскопках) у в. Крэва Смаргонскага р-на Гродзенскай вобл. у 2011 г. С. 14, Іл. 22: 6; Дзярновіч, Алег. Мікольская царква XVII – XVIII стст. у мястэчку Крэва: гістарычныя і архітэктурна-археалагічныя даследаванні // *Kreva incognita*. 2018, № 1. С. 24, 27, Іл. 25: 6.

Керамічныя вырабы (посуд)

Керамічныя вырабы ў шурфах на тэрыторыі Юравай гары сезонаў 2011–2012 гг. прадстаўлены пераважна фрагментамі непаліванага посуду. Керамічны посуд выраблены з мясцовай бураватай гліны з рэдкімі дамешкі дробнай жарсты. Знойдзеныя фрагменты – пераважна венчыкі гаршкоў, але сустракаюцца таксама фрагменты донцаў (л. 33: 2, 3, 17). Па найбуйнейшым фрагменце (л. 33: 2) бачна, што донца фармавалася на ганчарным крузе з падсыпкай буйназярністага пяску. Знаходак, якія б дазвалялі цалкам рэканструяваць профіль, няма.

Храналагічна і тыпалагічна вылучаюцца дзве асноўныя групы венчыкаў гаршчкоў.

Да групы I належаць гаршчкі са складана прафіляванымі венчыкамі. Сустракаюцца як наскрозь загартаваныя чарапкі (шэрыя ў зломе), так і з трохслойным абпалам (буравата-шэра-бураватыя). Гэтыя гаршчкі маюць плаўна адцягнутае венца на высокай шыйцы, якое пераходзіць у пакатае і шырокае плечука (л. 33 : 9, 11). Па краі венца маецца раўчук, але ў больш простых версіях гэтай групы гаршчкоў такога раўчука можа і не быць (л. 33 : 13). Апошні тып гаршчкоў мае амаль цыліндрычнае горла і блізка да выяўленага на Юравай гары ў 2011 г. у квадраце 1 (Шурф 4) фрагмента венчыка непаліванага гаршчка (л. 33 : 1). Высокая шыйка венчыка амаль пад прамым кутом пераходзіць ў пакатае і шырокае плечука. Падобныя непаліваныя гаршчкі з цыліндрычным горлам вядомыя па матэрыялах Панямонскага рэгіёну і бытавалі

л. 33. Фрагменты керамічнага посуду з Юравай гары

там да XVII ст.²⁵ Крэўскі венчык можна датаваць XV–XVI стст.

Непаліваныя гаршчкі групы I вядомыя па матэрыялах Панямонскага рэгіёну, яны бытавалі там у XIV–XV стст.²⁶ Больш познія матэрыялы, XV ст. з Лідскага замка, у адрозненне ад начыння XIV ст. маюць пакатыя і шырокія плечукі²⁷, што больш блізка да крэўскага матэрыялу. Паводле В. Шаблюка такія гаршчкі з вертыкальнымі венчыкамі і даволі высокімі плечукамі належаць да тыпу 1 В ды бытавалі ў XIV–XV стст.²⁸ Пашырэнне ў XV ст. «пузатых» гаршчкоў з пакатымі і шырокімі плечукамі звязана з распаўсюджваннем у гэты час «глыбокіх» закрытых печаў. Каб ставіць у такія печы гаршчкі, патрэбны былі вілы, а найбольш аптымальным і ўстойлівым на вілах было менавіта начынне з шырокай верхняй часткай тулава²⁹.

Група II прадстаўлена начыннямі XVI–XVIII стст. Венчыкі сустракаюцца двух асноўных тыпаў – слаба прафіляваныя з вельмі кароткім венчыкам і адсутнасцю шыйкі (л. 33 : 4–6, 10, 12, 15, 16)³⁰ і складана прафіляваныя з акруглым кароткім венчыкам, выразна падкрэсленай шыйкай і высокімі плечукамі

(л. 33 : 14)³¹. Апошні тып складае толькі 10 % ад венчыкаў начынняў групы II. Агульная тэндэнцыя ў змене абрысаў керамікі групы II ў параўнанні з больш ранняй – паступовае змяншэнне вышыні шыйкі і адхілення венца, спрашчэнне формы венчыка; у XVI ст. ужо пераважаюць начынні без шыйкі.³²

З усіх выяўленых фрагментаў керамікі толькі адзін належыць да беллаглінянага посуду – гэта фрагмент донца (л. 33 : 17).

Такім чынам, выяўленыя пад час раскопак Юравай гары археалагічныя артэфакты адносяцца альбо да сферы будаўніцтва і інтэр'ераў (цвікі і элементы мэблевага дэкору і фурнітуры), альбо да сферы побыту чалавека (керамічны посуд, гузікі, нож).

Папярэднія высновы

Падводзячы вынікі даследаванняў, можна сцвярджаць, што на Юравай гары знаходзілася драўляная пабудова, пастаўленая на падмурку, які быў выкладзены з камянёў, замацаваных невялікай колькасцю вапнавай рошчыны. Структура рошчыны мае значную колькасць дамешкаў дробных каменьчыкаў.

Паводле археалагічнага матэрыялу і стратыграфіі шурфаў можна выказаць меркаванне, што пабудова на Юравай гары адносілася да XIV–XV стст. – то бок, да перыяду першапачатковага функцыянавання Крэўскага замка.

Асноўны цёмна-шэры пласт на месцы даследвання ўтрымлівае ў сябе артэфакты як першапачатковага перыяду пабудовы (XIV–XV стст.), так і пазнейшага перыяду (XVI–XVIII стст.) і ўтварыўся ў выніку перамешвання розных адкладанняў. Гэты пласт ўтрымлівае таксама сляды пажару. Характэрна таксама, што менавіта гэты пласт перакрывае рэшткі

²⁵ Трусаў А. А., Собаль В. Е., Здановіч Н. І. Стары замак у Гродне XI–XVIII стст. Гісторыка-археалагічны нарыс. Мн., 1993. С. 46, Мал. 60, тып VIII; Краўцэвіч А. К. Гарады і замкі Беларускага Панямоння... С. 110, Мал. 27–6 (Лідскі замак, XVI ст.); Краўцэвіч А. К., Якшук Г. М. Стары Мір. Мн., 1993. С. 52. Іл. 12–7, 8 (датаваны канцом XVI–XVII стст.).

²⁶ Трусаў А. А., Собаль В. Е., Здановіч Н. І. Стары замак у Гродне XI–XVIII стст. Гісторыка-археалагічны нарыс. Мн., 1993. С. 46, Мал. 60, тып VII; Краўцэвіч А. К. Гарады і замкі Беларускага Панямоння... С. 110, Мал. 27 : 1–4 (Ашмяны, XIV ст.; Лідскі замак, XIV–XV стст.).

²⁷ Краўцэвіч А. К. Гарады і замкі Беларускага Панямоння... С. 109–110, Мал. 27 : 3–4.

²⁸ Шаблюк В. У. Сельскія паселішчы Верхняга Панямоння XIV–XVIII стст. С. 56–57.

²⁹ Краўцэвіч А. К. Гарады і замкі Беларускага Панямоння... С. 111.

³⁰ Тып 2А паводле Валерыя Шаблюка (Сельскія паселішчы Верхняга Панямоння XIV–XVIII стст. С. 56–57).

³¹ Тып 2Б паводле В. Шаблюка.

³² Трусаў А. А., Собаль В. Е., Здановіч Н. І. Стары замак у Гродне XI–XVIII стст. С. 46; Шаблюк В. У. Сельскія паселішчы Верхняга Панямоння XIV–XVIII стст. С. 57.

падмурка. У квадрахах 1 і 2 таксама зафіксаваны светла-шэры пласт, які разрывае цёмна-шэры пласт. Гэты пласт утрымлівае артэфакты XVII–XVIII стст. Усе пласты насычаны асколкамі снарадаў, гільзаў і шрапнелі часоў Першай сусветнай вайны.

Абрысы выяўленага падмурку (л. 10, 11; іл. 31 Дадатку 1) даюць падставы для рэканструкцыі параметраў мяркуемага будынку – гэта магла быць простакутная пабудова, якая мела памеры 4,5 x 6,5 м (л. 34).

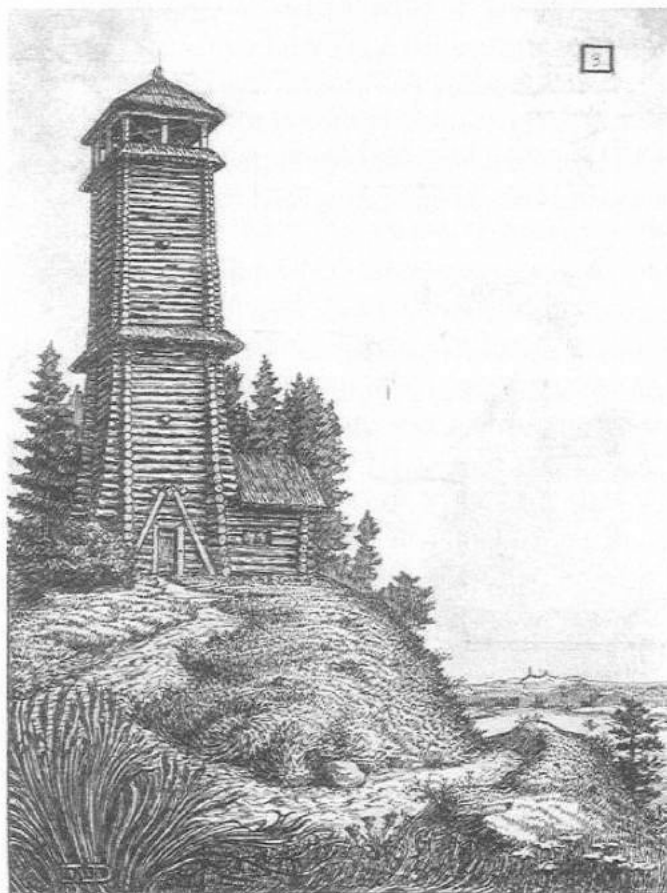
Паводле атрыманых дадзеных і з улікам традыцыі драўлянага дойлідства і функцыянальнага прызначэння падобных канструкцый, архітэктарам Андрэем Шулаевым зроблены варыянт рэканструкцыі вежы-дзорцы на Юравай гары (л. 36).

Адпаведна магчыма рэканструяваць выгляд комплексу Крэўскага замка, замкавага млына і вежы на Юравай гары (л. 37 Дадатку 1).

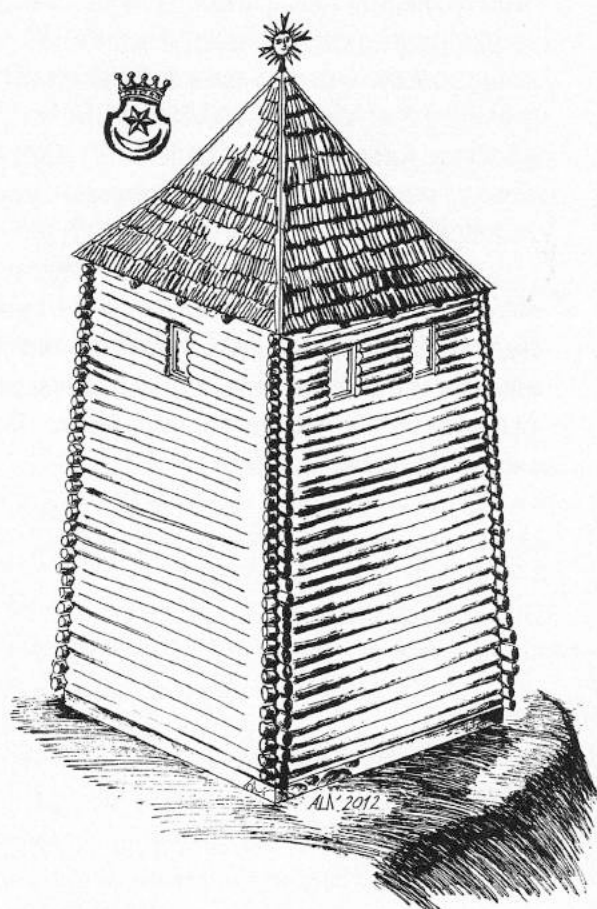
Вельмі цікава, што тэму сігнальнай вежы ўласнымі творчымі метадамі

Іл. 34. Сітуацыйны план Юравай гары з размяшчэннем раскопу і рэканструкцыяй абрысаў падмурку пабудовы.

Іл. 35. Язэп Драздовіч. Сігнальная вежа «Веджа». Тып гістарычнай беларускай будоўлі. 1920

Іл. 36. Рэканструкцыя вежы-дазорцы на Юравай гары. Архітэктар Андрэй Шулаеў, 2010

даследаваў беларускі мастак Язэп Драздовіч. Пад час свайго «Менскага перыяду» у 1920 г. Драздовіч стварыў серыю малюнкаў «Тыпы старадаўняй беларускай будоўлі»³³, сярод якіх маецца і архітэктурная-гістарычная фантазія пад назвай «Веджа» (Іл. 35) (пяро, туш, 14,2 x 15; НММ РБ)³⁴. Пры стварэнні гэтай графічнай рэканструкцыі мастак улічыў як характар ландшафтных дамінантаў, так і традыцыі драўлянага дойлідства.

Увогуле ж практыка пабудовы назіральных вежаў на тэрыторыі гістарычнай Літвы мае вельмі глыбокую традыцыю. Варта прыгадаць для прыкладу гарадзішча Кераляй (V–I стст. да н.э.), калі на падставе матэрыялаў Э. Грыгалавічэне мастачкай К. Ярмалітэ выканана

рэканструкцыя архаічнага тыпу такой вежы (Іл. 38 Дадатку 1).³⁵

Узгадаем таксама паведамленні прыбалтыйска-нямецкіх хронік пра выкарыстанне жамоітамі і літвінамі высокіх пагоркаў для мэтай ваеннай сігналізацыі – і перад намі пачынае вымалёўвацца новая панарама выкарыстання ландшафтных дамінантаў.

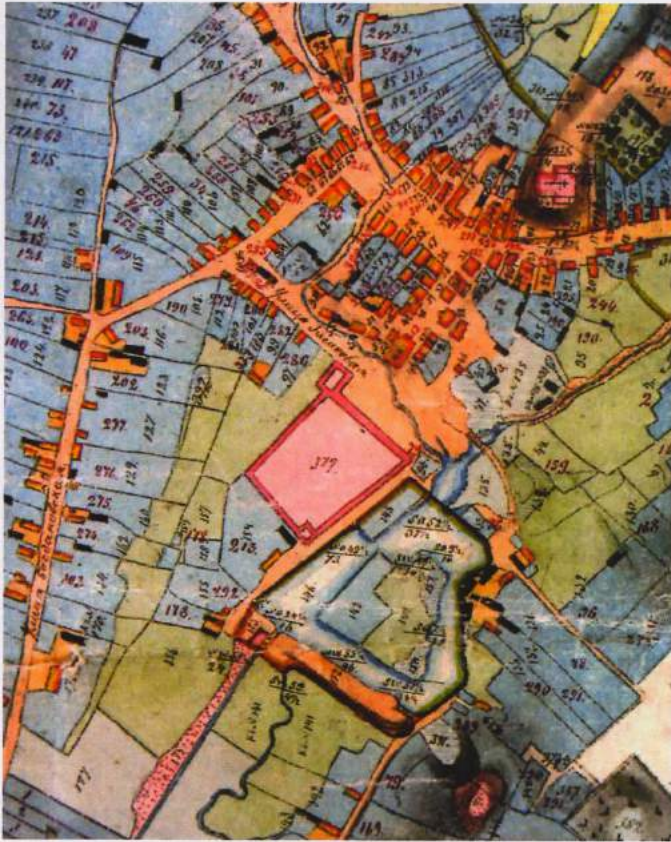
У заключэнні можна выказаць меркаванне, што пабудова на Юравай гары магла быць уключана ў абаронча-сігнальную сістэму Крэўскага замка. Юрава гара мусіць быць аднесена да ахоўнай тэрыторыі гістарычнага цэнтру Крэва.

³³ Язэп Драздовіч. Альбом-манаграфія. С. 12.

³⁴ Язэп Драздовіч. Альбом-манаграфія. № 27, с. 34.

³⁵ Grigalavičienė E. Kerelių piliakalnis // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1986. P. 94. Fig. 16; Zabiela, Gintautas. Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995. P. 44.

да артыкула «Юрава гара: сакральны аб'ект і археалагічны помнік»

Іл. 2. Фрагмент плану Крэва 1851 г.
З архіва аўтара, 2018.

Іл. 4. Фрагмент плану Крэва 1866 г.
З архіва аўтара, 2018.

Іл. 3. Фрагмент плану Крэва 1869 г.
З архіва аўтара, 2018.

Іл. 8. Юрава гара. Выгляд з усходу.
З архіва аўтара, 2011.

Додаток І

Іл. 9. Шурф 2011 г. № 4 (кв. 1 Раскопу). Рэшткі мураванага падмурку. Выгляд з пайночнага ўсходу

Іл. 27. Квадрат 2. Усходні профіль. Паводле навуковай справаздачы, 2013

Іл. 21. Асколкі снарадаў часоў Першай Сусветнай вайны з квадратаў № 3 – 4. З архіва аўтара, 2012

Іл. 28. Квадрат 3. Выгляд з поўдня. Паводле навуковай справаздачы, 2013

Іл. 26. Квадрат 1 (Шурф 4, 2011 г.). Выгляд з усходу. Паводле навуковай справаздачы, 2013

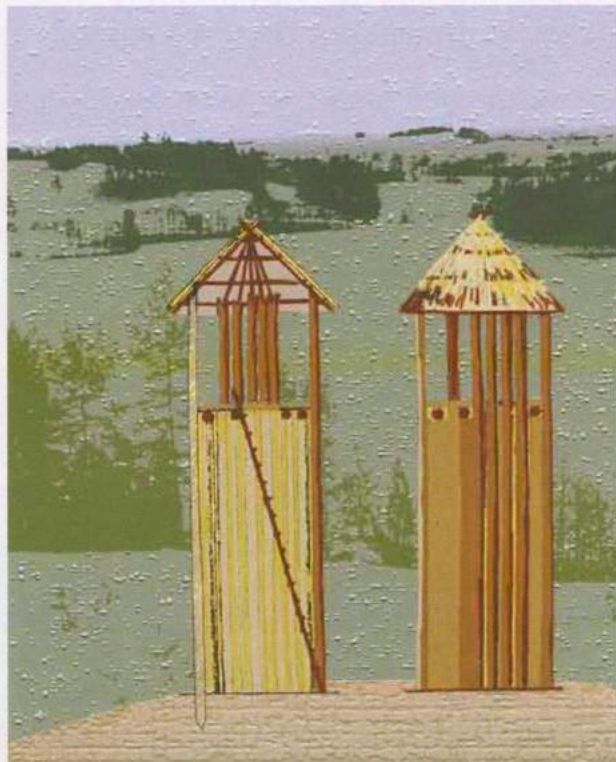
Іл. 29. Квадрат 4. Фрагменты падмурку. Выгляд з захаду. Паводле навуковай справаздачы, 2013

30. Квадраты 4, 2, 3. Выгляд з усходу.
Паводле навуковай справаздачы, 2013

31. Квадраты 3, 2, 4.
Чаця падмурку. Выгляд з захаду.
Паводле навуковай справаздачы, 2013

38. Рэканструкцыя назіральных вежы
гарадзішча Кералляй, V–I стст. да н. э.
Паводле навуковай справаздачы, 2013.

37. Рэканструкцыя комплексу Крэўскага замка, замкавага млына і вежы
на Юравай гары. Выгляд з паўднёвага захаду. Праект VKL3D, 2018